

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.02.003>

УДК 346

Р.А. ДЖАБРАІЛОВ, д-р юрид. наук, доц., заступник директора з наукової роботи
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-4422-2102

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ І ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: принцип справедливості, економічна політика, соціальна політика, Конституційний Суд України, оподаткування доходів громадян

Виявлено випадки неоднакової практики забезпечення дотримання принципу справедливості у сфері соціальної політики України. Доведено, що Конституційний Суд України, надаючи тлумачення нормам Конституції та Законів України з питань реалізації соціальних прав громадян України, відстоював протилежні позиції щодо розуміння підстав обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина. У зв'язку з тим, що акти Конституційного Суду України не мають зворотної дії у часі, що значно знижує ефективність захисту прав громадян України та їх відновлення на засадах справедливості, запропоновано внести зміни до Конституції України, пропонується передбачити: якщо закони, інші акти або їхні окремі положення визнано неконституційними з моменту їх ухвалення, то вони не можуть породжувати будь-яких наслідків, окрім тих, що пов'язані з їхньою неконституційністю. У контексті забезпечення дотримання принципу справедливості у сфері оподаткування доходів громадян запропоновано внести зміни до податкового законодавства України шляхом закріплення положення про надання податкової соціальної пільги у вигляді зменшення розміру оподаткованого доходу на розмір мінімальної заробітної плати (на відміну від чинного підходу, який передбачає зменшення розміру оподаткованого доходу на певний установлений відсоток, якщо такий дохід не перевищує прожиткового мінімуму

Вступ. Категорія «справедливість» є багатогранною та у наукових дослідженнях сприймається як філософське, політичне або правове явище. Утім це не виключає різноманіття дефініцій, які характеризують «справедливість» у дослідженнях теоретичного характеру. Коли йдеться про вплив «справедливості» на формування та розвиток інституцій держави, визначення економічної тактики та стратегії, у наукових колах все частіше вживають словосполучення «принцип справедливості». Таке поєднання слів певною мірою характеризує одну з якостей держави як правової та свідчить, що під час формування економічних засад розвитку суспільства держава докладатиме зусиль до забезпечення дотримання принципу верховенства права.

На взаємообумовленості справедливості та права неодноразово акцентував увагу Конституційний Суд України, зокрема у рішенні від 02.11.2004 (у справі про призначення судом м'якшого покарання). Так, у підпункті 4.1 цього рішення Конституційний Суд України наголосив на тому, що «...справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай

справедливість розглядають як властивість права...» [1].

Найголовніше, що Конституційний Суд України визнав немаловажність принципів права, адже розкриваючи сутність принципу верховенства права, орган конституційної юрисдикції звернувся до принципу справедливості. Такий крок виглядає цілком логічним, оскільки принципи права як керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин [2, с. 128], сприяють «матеріалізації» принципу верховенства права та чіткішому розумінню його сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукова та нормативна категорія «справедливість» знайшла відображення у працях науковців, які досліджують проблеми теорії та філософії права. Зокрема, привертають увагу роботи М.І. Козюбри, В.С. Нерсесянца, С.В. Прийми, М.В. Цвіка та ін. Також про міждисциплінарний характер досліджень проблематики забезпечення дотримання принципу справедливості у взаємовідносинах держави та громадянина свідчать багато різних праць науковців — представників суспільних і гуманітарних наук. Зокрема, особливості реалізації принципу справедливості в механізмі управління економікою висвітлені у комплексних монографічних дослідженнях за редакцією В.А. Устименка [3, 4], питання справедливості у контексті забезпечення соціальної рівності — у низці робіт Е.М. Лібанової. До того ж, важливе значення для сучасних досліджень має «Теорія справедливості» Дж. Ролза.

Отже, намагаючись поглибити наукові розробки зазначених науковців, зокрема з позицій науки господарського права, доцільно висвітлити особливості впливу принципу справедливості на формування державної економічної та соціальної політики. Це і становить мету даної статті.

Результати дослідження. Як справедливо зауважує М.В. Цвік, оптимальним є розуміння права як системи не просто норм, а норм і принципів [5, с. 58]. Тому, актуалізується питання — які саме принципи є «каркасоутворювальними» щодо принципу верховенства права? Безумовно, знайти якусь однозначну відповідь досить складно через багатоманіття наукових поглядів та підходів до розуміння сутності верховенства права. Проте можна зга-

дати деякі виражені наукові підходи до висвітлення сутності питання.

Серед наукових поглядів щодо визначення змісту принципу верховенства права заслуговує на увагу точка зору, зокрема, тих науковців, які розкривають його сутність через триаду основоположних принципів права, а саме свободи, рівності та справедливості [6, с. 374—376]. Звісно, вимірювання «глибини» принципу верховенства права не можна обмежувати лише вказаним, оскільки тільки у органічному поєднанні останніх з іншими загальновідомими правовими принципами та принципами правової держави можна досягти панування верховенства права.

Утім, саме принцип справедливості набуває особливого значення для надання правової характеристики нормам позитивного права. У зв'язку з чим варто погодитися з думкою, що справедливість є критерієм легітимності закону та виміру верховенства права у суспільстві [7, с. 30; 8, с. 85]. На думку В.С. Нерсесянца, справедливість, поряд з іншими принципами права, треба визнати сутнісною якістю права [9, с. 86]. З поглядів мислителів стародавніх часів щодо сутності справедливості доцільно навести міркування Аристотеля, який прирівнював справедливість як юридичну категорію до законності [10, с. 13].

Що означає справедливість у праві? У енциклопедичних виданнях наведено таку дефініцію: справедливість — соціально-етична та морально-правова категорія, яка позначає наявність у соціальному світі правових засад і виражає їх правильність, імперативність і необхідність [2, с. 604]. Аби не склалося враження, що вживається нібито певна абстрактна категорія, акцентуємо увагу на нормативному закріпленні принципу справедливості у нормах чинного законодавства України.

Наприклад, принцип справедливості згадано у ч. 1 ст. 95 Конституції України, у якій зазначено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [11]. Додатково у низці статей Господарського кодексу України під час визначення засад бюджетної та податкової політики держави згадується принцип соціальної справедливості (ст. 10, 17) [12]. Звісно, можна було б продовжити наводити нормативні акти, у яких

принцип справедливості отримав закріплення, проте і цього достатньо, щоб зрозуміти практичну цінність правових принципів.

Загалом проблема забезпечення справедливості у суспільстві все більше привертає увагу на міжнародному рівні, оскільки негативні наслідки, до яких призводить порушення засад справедливості, справляють визначальний вплив на розвиток національних економік більшості країн світу.

У доповіді Світового банку про світовий розвиток (2006) досліджено зв'язки між справедливістю і соціально-економічним розвитком країн світу. Під справедливістю у цій доповіді пропонується розуміти рівні життєві можливості для кожного індивіда за його вибором і запобігання крайній знедоленості щодо результатів [13]. Як зауважує Р.В. Овчаренко, згідно з методичним підходом, який відображено в доповіді, взаємозв'язки рівності і добробуту породжені двома комплексами причин:

- у країнах, що розвиваються, спостерігається безліч провалів ринку, зокрема це стосується ринків кредитів, страхування, землі і людського капіталу. У результаті ресурси можуть бути використані неефективно;

- за високого рівня економічної та політичної нерівності зазвичай економічні інститути і соціальні умови систематично діють в інтересах впливовіших груп. Такі несправедливі інститути здатні призводити до економічних втрат, коли особисті і майнові права забезпечуються вибірково, бюджетні асигнування виділяються головним чином тим, хто володіє політичним впливом, перевага у разі розподілу суспільних послуг надається багатим, а таланти середніх і найбідніших груп населення залишаються незатребуваними [14, с. 15—16].

У згаданій вище доповіді відзначено, що для подолання суперечностей немає заздалегідь готових рецептів. Кожне суспільство має визначити відносну важливість, яку воно надає принципу справедливості. Це прерогатива членів суспільства, здійснювана в рамках процедур ухвалення рішень, які оцінюються ними як чесні. Отже, незважаючи на об'єктивність поняття «рівність можливостей», реалізація принципу справедливості в суспільстві визначена суб'єктивними уявленнями людей про справедливість і чесність. У даному випадку потрібно зазначити, що суб'єктивний фактор є одним зі значущих для формування спра-

ведливого суспільного устрою, базовим все ж є комплекс об'єктивних і формалізованих чинників, що визначає принципи і правила розподілу ресурсів у суспільстві і доступу до них. Адже закріплені одного разу правила соціального устрою можуть виявитися досить стійкими і відтворюватися з покоління в покоління [13; 14, с. 20].

У цьому контексті на перший план виходить категорія «соціальна справедливість», яка, за твердженням Р.В. Овчаренка, застосовується для позначення інституційного виміру справедливості. Ідеальним станом соціальної справедливості є така система суспільних інститутів, яка постійно забезпечує дотримання соціально-політичних прав громадян і справедливий розподіл матеріальних благ [14, с. 31]. Водночас, соціальна нерівність залишається невід'ємною характерною рисою сучасного суспільства та залишатиметься такою у тривалій перспективі його існування.

Заслужують на увагу умови існування соціальної нерівності, про які згадано у фундаментальних наукових дослідженнях. Зокрема, на думку Дж. Ролза, соціальні й економічні нерівності справедливі тільки тоді, коли їхнім наслідком є компенсаційні пільги для кожного й, зокрема, для найменш привілейованих членів суспільства, тобто несправедливості не буде тоді, коли небагато людей здобувають більше благ за умови, що через це поліпшиться становище не таких щасливих осіб, як вони [15, с. 41].

При цьому наукою напрацьовано методологічний інструментарій визначення ступеня соціальної нерівності та рівня добробуту у суспільстві. У наукових джерелах, наприклад, описані «крива Лоренца» та «індекс Джині». Останній можна розуміти як статистичний показник нерівномірності розподілу доходів у суспільстві, заробітної плати різних груп населення. Під час визначення «індексу Джині» основного значення набуває співвідношення рівня доходів 10 % найбагатших та найбідніших членів суспільства. Якщо вказане співвідношення є меншим або дорівнює 10, суспільство вважається стабільним [14, с. 36].

Як зазначає Е.М. Лібанова, зіставляючи доходи різних верств населення з доходами найбіднішої половини в різні часи і в різних країнах, можна побачити, що у скандинавських країнах, де, як вважають, у 70—80-х роках

XX ст. спостерігалася мінімальна нерівність, доходи заможних 10 % населення втричі перевищували доходи найбіднішої половини. У європейських країнах з помірною нерівністю визначено перевищення у понад чотири рази; у США з високим рівнем нерівності — у сім разів. В Україні загалом цей показник становить 13 разів, а в Києві — 21,5. Додатково Е.М. Лібанова наводить і іншу не менш цікаву статистику. Зокрема, середні заробітки (науковець акцентує увагу на легальному заробітку) 1 % найбагатших людей перевищують середні заробітки найбідніших на 50 %, у Скандинавії — у сім разів; в Європі — майже 12; в США — 24; в Україні — майже 45; у Києві — понад 95 разів [16, с. 23].

На думку Е.М. Лібанової, одним із затребуваних заходів, спрямованих на вирішення цієї ситуації в Україні, треба визнати перерозподіл доходів, насамперед через податки. Зазначену пропозицію вона аргументує із посиленням на досить красномовні статистичні показники, а саме у частині розподілу загальної суми податків з доходів між окремими групами населення. Так, у США частка надходжень біднішої половини населення становить трохи більше 2 %, а в Україні — понад 13 %; натомість частка надходжень від найзаможніших 10 % у США — 70,5, а в Україні лише 42,4 %; кошти, сплачені представниками найбагатшого 1 % населення, в США забезпечують 36,7 % всіх податків із доходів населення, а в Україні — 16,7 %. Отже, цілком можна погодитися з висновком про те, що система оподаткування не виконує свого головного завдання із забезпечення ефективного перерозподілу доходів [16, с. 23—24].

До речі, у національній доповіді «Україна: шлях до консолідації суспільства» також наголошено, що найшвидше досягти результатів можна шляхом подолання несправедливості в політиці доходів, зокрема шляхом коригування політики первинного розподілу доходів (головним чином, оплати праці), та в політиці перерозподілу доходів, а саме — в оподаткуванні та пенсійному забезпеченні [17, с. 308].

Панівний у національній економічній та правовій системах підхід до перерозподілу доходів не може забезпечити дотримання соціальної справедливості, а соціально-економічні нерівності не є обґрунтованими та до-

цільними, якщо розглядати їх через призму доктрини теорії справедливості.

Вітчизняна правотворча та правозастосовна практика переконує, що держава поступово обирає вектор поглиблення економічних та соціальних диспропорцій між багатим та менш заможним населенням. При цьому вирішення проблем дефіциту Державного бюджету України центральні органи державної влади вбачають лише у скороченні витрат на соціальні питання, применшенні обсягу соціальних гарантій. Такі дії органів державної влади отримували діаметрально протилежну оцінку з боку Конституційного Суду України — від визнання факту порушення конституційних прав громадян України до констатації того, що центральні органи державної влади можуть вживати заходів щодо скорочення соціальних виплат із метою забезпечення збалансованості державного бюджету.

Однак рішення Конституційного Суду України мали б характеризуватись одноманітністю тлумачення норм права. Як зауважує С.В. Прийма, принцип справедливості в праві також внутрішньо охоплює вимогу одноманітності тлумачення правових норм. У цьому і виявляється ідея формальної справедливості [18, с. 68].

Насамперед, неодноманітною є практика Конституційного Суду України щодо розгляду справ стосовно зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій, встановлених для громадян, формування нового порядку та умов надання таких соціальних гарантій законами про Державний бюджет України.

Зокрема, Конституційний Суд України у мотивувальній частині рішення від 09.07.2007 № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) (далі рішення № 6-рп/2007) зауважив, що ревізія законами про Державний бюджет України пільг, компенсацій і гарантій, яку було започатковано ще у 1995 р., набула системного характеру [19]. Відповідно Конституційний Суд України рядом рішень визнав такими, що не відповідають Конституції України, положення законів про Державний бюджет України. Про це, зокрема, свідчать рішення Конституційного Суду України від 20.03.2002 № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій), від 17.03.2004 № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохо-

ронних органів), від 01.12.2004 № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій), від 11.10.2005 № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) тощо.

Розглядаючи Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» на відповідність його положень Конституції України, Конституційний Суд України у рішенні № 6-рп/2007 дійшов висновку, що зупинення дії положень законів, якими визначено права і свободи громадян, їхній зміст та обсяг, є обмеженням прав і свобод і може мати місце лише у випадках, передбачених Основним Законом України. Додатково Конституційний Суд України відзначив, що внаслідок зупинення на певний час дії чинних законів України, якими встановлено пільги, компенсації чи інші форми соціальних гарантій, відбувається фактичне зниження рівня життя громадян, який не може бути нижчим від встановленого законом прожиткового мінімуму (ч. 3 ст. 46 Конституції України) та порушується гарантоване у ст. 48 Конституції України право кожного на достатній життєвий рівень.

Але питання щодо неконституційності окремих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік», якими надано право Кабінету Міністрів України встановлювати розміри соціальних виплат, *було залишено Конституційним Судом України без розгляду* через невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України». Це питання має істотне значення для з'ясування можливостей держави змінювати обсяг соціального забезпечення підзаконними нормативно-правовими актами, які видає Кабінет Міністрів України.

Варто зазначити, що розглядаючи конституційність положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 р. та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», якими було в черговий раз внесено зміни і доповнення до чинних законів, зупинено дію деяких законів або змінено визначене іншими законами України правове регулювання відносин, пов'язаних із наданням пільг, компенсацій і гарантій громадянам, Конституційний Суд України дійшов висновків, аналогічних сформульованим у рішенні № 6-рп/2007.

Зокрема, у мотивувальній частині рішення від 22.05.2008 № 10-рп/2008 (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) (далі рішення № 10-рп/2008) Конституційний Суд України відзначив, що зупинення на 2008 р. оспорюваними положеннями Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 р. та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» дії окремих норм правових актів, внесення до деяких законодавчих актів змін і доповнень та визнання законів такими, що втратили чинність, призвело до фактичного скасування чи звуження змісту і обсягу наявних прав і свобод людини і громадянина.

Не менший інтерес становлять положення рішення № 10-рп/2008, якими надано праву оцінку діям парламенту України щодо надання права Кабінету Міністрів України встановлювати розміри посадових окладів суддів. У попередній редакції ч. 2 ст. 44 Закону України «Про статус суддів» (закон вже втратив чинність) було зазначено, що розміри посадових окладів суддів встановлюються «у відсотковому відношенні до посадового окладу Голови Верховного Суду України і не можуть бути меншими від 50 % його окладу. Посадовий оклад судді не може бути меншим від 80 % посадового окладу голови суду, в якому працює суддя». Верховний Суд України як суб'єкт конституційного подання обґрунтував позицію тим, що запропонована зміна порядку оплати праці суддів знизила досягнутий рівень гарантій їх незалежності, а запровадження нового порядку може бути використано для впливу на судову владу і призведе до диспропорції у матеріальному забезпеченні судів різних рівнів, а також суддів і голів судів. *З таким висновком Конституційний Суд України погодився та визнав відповідні положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» такими, що не відповідають Конституції України* [20].

Через три роки, розглядаючи конституційне подання народних депутатів України щодо визнання таким, що не відповідає Конституції України, пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік», яким *передбачено застосування* положень Законів України «Про статус і соціальний захист громадян, які

постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про соціальний захист дітей війни», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявного фінансового ресурсу бюджету Пенсійного фонду України на 2011 рік, Конституційний Суд України дійшов протилежного висновку.

Так, у мотивувальній частині рішення від 26.12.2011 № 20-рп/2011 (далі рішення № 20-рп/2011) Конституційний Суд України вказав, що одним із визначальних елементів у регулюванні суспільних відносин у соціальній сфері є додержання принципу пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави, а також гарантування права кожного на достатній життєвий рівень. Додатково Конституційний Суд України зауважив, що передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав, на думку Суду, може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів із метою збереження балансу інтересів усього суспільства. У зв'язку з цим Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорювані положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» не суперечать Конституції України [21].

До речі, не викликало зауважень і те, що Законом України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» внесено зміни до інших актів законодавства України, що у попередніх рішеннях Конституційного Суду України було визнано неприпустимим.

Отже, зазначені приклади з практики діяльності органу конституційної юрисдикції свідчать про казуїстичність підходів та відсутність послідовності у формуванні судової позиції щодо ключових питань правового забезпечення дотримання соціальних гарантій. Тобто Конституційний Суд України підтвердив правомірність надання Кабінету Міністрів України широких за обсягом дискреційних повноважень у сфері реалізації соціальної політики загалом і встановлення порядку здійснення та визначення розміру соціальних виплат зокрема.

Поточна практика правозастосування свідчить, що надання таких повноважень призво-

дить до порушення прав громадян, що наочно знаходить підтвердження у практиці судів загальної юрисдикції. Зокрема, через поширеність практики припинення виплати пенсій громадянам — внутрішньо переміщеним особам, Верховний Суд розглянув зразкову справу № 805/402/18 та ухвалив відповідне рішення від 03.05.2018, яким відновив порушені права позивача — внутрішньо переміщеної особи. А особливістю цієї справи є те, що відповідач — Бахмутське об'єднане управління Пенсійного фонду України Донецької області — посилався на інформацію СБУ про повернення внутрішньо переміщеної особи на тимчасово окуповану територію України, що відповідно до пп. 1 п. 12 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання / перебування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365, є підставою для припинення виплати пенсії. Піддаючи правовому аналізу положення чинного законодавства України, Верховний Суд наголосив, що Кабінет Міністрів України не наділений правом вирішувати питання, які належать до виключної компетенції Верховної Ради України, так само як і ухвалювати правові акти, які підміняють або суперечать законам України (п. 75 мотивувальної частини). Водночас Верховний Суд зазначив, що непідтвердження фактичного місця проживання не є передбаченою законом підставою для припинення виплати пенсії, а Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365 є підзаконним нормативно-правовим актом, який обмежує встановлене законодавством право на отримання пенсії позивачем (п. 79 мотивувальної частини) [22].

Вказане додатково переконує в тому, що порядок та умови призначення / припинення соціальних виплат, а також їхні розміри мають встановлюватися саме на законодавчому рівні і виключати дискреційність повноважень центральних органів державної виконавчої влади. Саме щодо таких наслідків застерігав Верховний Суд України, але стосовно порядку та умов матеріального забезпечення суддів, про що згадано під час аналізу рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2008.

Не менш важливим є те, що Верховний Суд, розглядаючи зразкову справу про відновлен-

ня виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі, вдався до аналізу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, у рішенні «Суханов та Ільченко проти України» (заяви № 68385/10 та № 71378/10) від 26.06.2014 Європейський суд з прав людини зазначив, що зменшення розміру або припинення виплати належним чином встановленої соціальної допомоги може становити втручання у право власності.

Верховний Суд також послався на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06) від 14.10.2010. Так, наголошено, що перша та найважливіша вимога ст. 1 Першого протоколу до Конвенції полягає в тому, що будь-яке втручання публічних органів у мирне володіння майном повинно бути законним. Так, друге речення першого пункту передбачає, що позбавлення власності можливе тільки «на умовах, передбачених законом», а другий пункт визнає, що держави мають право здійснювати контроль за використанням майна шляхом уведення «законів». Більш того, верховенство права, один із основоположних принципів демократичного суспільства, притаманний усім статтям Конвенції. Таким чином, питання, чи було дотримано справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту основоположних прав окремої особи, виникає лише тоді, коли встановлено, що оскаржуване втручання відповідало вимозі законності і не було свавільним.

З огляду на практику Європейського суду з прав людини та положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Верховний Суд дійшов висновку, що припинення виплати пенсії позивачу можна розцінювати як втручання у право власності позивача, і таке втручання не було законним.

У зв'язку з цим видається обґрунтованим припущення, що громадяни, які зазнали фінансових втрат через зменшення розміру соціальних виплат унаслідок внесення Законами України про Державний бюджет України на 2007 та 2008 рр. змін до актів законодавства України, що було визнано Конституційним Судом України здійсненим у неконституційний спосіб, мають право в судовому порядку отримати відшкодування.

Але, судова практика засвідчує протилежне. Зокрема, у інтернет джерелах наводиться аналіз рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серебрянський проти України», яким 03.06.2014 було визнано заяву І.М. Серебрянського неприйнятною [23]. Суть справи була такою: І.М. Серебрянський скаржився на незгоду суду повернути йому соціальні виплати у розмірі п'яти мінімальних пенсій за віком, які були встановлені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Причиною здійснення виплат у меншому розмірі стали Закони України про Державний бюджет України на 2007 та 2008 рр., якими було внесено зміни до низки нормативно-правових актів, у тому числі й до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Вказаними змінами було встановлено, що одноразові виплати до Дня Перемоги здійснюються у розмірі, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Як було зазначено вище, Конституційний Суд України відповідні положення Законів України про Державний бюджет України на 2007 та 2008 роки визнав неконституційними. Попри це І.М. Серебрянському не було перераховано одноразові виплати.

Як відзначають С. Полішук та М. Щербатюк, суди першої та апеляційної інстанції задовольнили вимоги І.М. Серебрянського здійснити перерахунок виплат до Дня Перемоги. Проте Вищий адміністративний суд України скасував рішення судів попередніх інстанцій та залишив позов без задоволення. Рішенням Європейського суду з прав людини було встановлено, що частина позовних вимог залишена національним судом без задоволення обґрунтовано, оскільки була заявлена після спливу строку на оскарження. Щодо решти позовних вимог питання виплати чи невиконання одноразового платежу до Дня Перемоги не ставилося, проте було питання його розміру. Однак і ця частина позовних вимог, на думку Європейського суду з прав людини, була відхилена національним судом на законних підставах, оскільки він діяв керуючись чинними на той час нормативними актами, а рішення Конституційного Суду України не мають зворотної дії у часі [23].

Отже, доводиться констатувати недовіру та незначну ефективність рішень Конститу-

ційного Суду України у світлі практики Європейського суду з прав людини. І це в той час, коли в резолютивних частинах рішень Конституційного Суду України № 6-рп/2007 та № 10-рп/2008 наголошено, що рішення мають преюдиціальне значення для судів загальної юрисдикції при розгляді ними позовів у зв'язку з правовідносинами, які виникли унаслідок дії положень Законів України про Державний бюджет України на 2007 та 2008 роки, визнаних неконституційними. При цьому не враховується важлива норма, закріплена у Конституції України, яка визначає момент втрати нормативно-правовим актом чинності.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. До речі, вказана конституційно-правова норма неодноразово ставала підґрунтям для проведення поглиблених теоретико-правових досліджень.

Зокрема, О.І. Ющик зазначає, що положення, відповідно до якого визнаний неконституційним закон втрачає чинність тільки з дня ухвалення рішення органом конституційної юрисдикції, не можна вважати бездоганним із правової точки зору [24, с. 300]. На його думку, доцільним є ухвалення спеціального закону про порядок урегулювання відносин, що виникли під час існування та дії закону, визнаного пізніше неконституційним [25, с. 19–20]. М.О. Теплюк вважає за доцільне встановити норму, що у разі визнання закону неконституційним він втрачає чинність з дня набрання ним чинності, а не з дня ухвалення рішення Конституційного Суду України [26, с. 27].

Погоджуючись концептуально з пропозиціями зазначених науковців, слід зауважити, що втрата законом чи іншим нормативно-правовим актом чинності саме з моменту його ухвалення навряд чи вирішить практичну проблему, яка полягає у відновленні прав громадян та інших суб'єктів права, які зазнали втрат за час дії норм неконституційних законів.

У зв'язку з тим, що акти Конституційного Суду України не мають зворотної дії у часі, що значно знижує ефективність захисту прав громадян України та їх відновлення на засадах справедливості, вбачається за доцільне внести

зміни до ст. 152 Конституції України, передбачивши, що закони, інші акти або їхні окремі положення визнаються неконституційними з моменту їх ухвалення та не можуть породжувати будь-яких наслідків, окрім тих, що пов'язані з їхньою неконституційністю. Втрата чинності неконституційним нормативно-правовим актом — це вже завершальний етап виведення норм цього акта з правової системи держави.

За аналогією можна навести приклад щодо встановлення у законодавстві моменту недійсності правочину як локального регулятора суспільних відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 236 Цивільного кодексу України від 16.01.2003, нікчемний правочин або правочин, визнаний судом недійсним, є недійсним із моменту його вчинення. Отже, якщо суд визнає правочин недійсним, то констатує факт того, що на момент вчинення правочину були наявні обставини, які впливали на його дійсність. До того ж недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю (ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України) [27].

Варто зазначити, що рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2011 заклало підґрунтя для генерування значного числа прихованих ризиків, здатних викривити за змістом економічну політику держави, змінити за пріоритетністю заходи, які могли б забезпечити досягнення значно більших соціально-економічних результатів. Як вказано у рішенні № 20-рп/2011, механізм реалізації соціально-економічних прав «може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства». Проте залишається нез'ясованим питання щодо того, чому проблеми збалансування витратної та дохідної частин Державного бюджету України мають вирішуватися за рахунок малозабезпеченого населення, яке перебуває на межі або навіть за межею бідності?

Такий підхід є діаметрально протилежним до закладеного у Стратегії подолання бідності, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р [28]. Серед основних завдань Стратегії подолання бідності згадано і необхідність зменшення економічно необґрунтованої нерівності та сприяння утвердженню принципу соціальної спра-

ведливості у системі розподілу доходів, зокрема, шляхом зміни принципу розподілу доходів у суспільстві у результаті перенесення основного податкового навантаження з груп населення з низьким і середнім доходом на заможні прошарки суспільства.

Проте, можливо керуючись концепцією, закладеною у рішенні № 20-рп/2011, Кабінет Міністрів України не вживає тих заходів, які могли б суттєво наповнити дохідну частину Державного бюджету України та сприяти перенесенню податкового навантаження на заможніші групи населення.

Зокрема, на виконання згаданого завдання Стратегії подолання бідності у Плані заходів на 2016—2017 рр. ще на проектному етапі було передбачено здійснити розробку законодавчих пропозицій щодо запровадження податку на багатство. Однак цей задум не здійснено, оскільки в остаточній редакції Плану заходів виключено позицію щодо запровадження податку на багатство. До речі, у Плані заходів щодо реалізації Стратегії подолання бідності на 2018 р. також відсутнє згадування про доцільність розробки пропозицій щодо запровадження такого податку.

Отже, вказане частково свідчить про те, що збалансування доходів та витрат Державного бюджету України все ж таки зручніше здійснювати за рахунок перерозподілу коштів, які мали б бути спрямовані на дотримання належного рівня соціального забезпечення громадян України.

До речі, як зазначено у ч. 1 ст. 10 Господарського кодексу України, податкова політика спрямована, серед іншого, також на забезпечення дотримання *принципу соціальної справедливості* та конституційних гарантій прав громадян під час оподаткування їхніх доходів.

Однак практика правотворення знову переконуює у протилежному. Чинна в Україні пропорційна система оподаткування доходів громадян передбачає встановлення єдиної ставки податку, не корельованої з рівнем оподаткованого доходу. На сьогодні ця ставка складає 18 %. До останніх змін у законодавстві України вона становила 15 % (іноді 17 %). На даний час за ставкою 18 % оподатковуються і пасивні доходи громадян (за деякими винятками), тоді як раніше ця категорія доходів була об'єктом прогресивного оподаткування за ставками 15, 20 та 25 %.

Навряд чи такий законодавчий підхід відповідає принципу справедливості. Частково виправити цю ситуацію можна було б шляхом перегляду підстав та умов надання податкової соціальної пільги, яка дає право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на певний установлений відсоток.

Відповідна шкала відсотків передбачена п. 169.1 ст. 169 Податкового кодексу України від 02.12.2010. За відсутності особливих умов (зокрема наявності статусу одинокої матері, утримання дитини-інваліда тощо) податкова соціальна пільга надається «у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року...» (пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169) [29].

Проте варто звернути увагу на те, що податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), *якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень* (пп. 169.4.1 п. 169.4 ст. 169).

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018, прожитковий мінімум для працездатних осіб з 01.01.2019 становить 1921 грн (ст. 7). Отже, виходить, що максимальний розмір заробітної плати, до якої може бути застосована звичайна податкова соціальна пільга у 2019 р., має становити *2690 грн* (1921 грн × 1,4 та округлена до найближчих 10 грн). Водночас Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» мінімальна заробітна плата у 2019 р. встановлена з 1 січня у розмірі *4173 грн* (ст. 8).

Отже, на сьогодні в Україні розмір заробітної плати не може бути нижчим за 4173 грн. Додатково про це свідчить ч. 3 ст. 3 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995, яка наголошує, що мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств

усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці.

Вищенаведене дає можливість дійти висновку, що громадяни не зможуть скористатися податковою соціальною пільгою. виправити цю ситуацію можна було б шляхом внесення змін до Податкового кодексу України із закріпленням норми про те, що максимальний розмір доходу, до якого може бути застосована звичайна податкова соціальна пільга у відповідному звітному році, має дорівнювати мінімальній заробітній платі, розмір якої встановлений на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 грн. Але такий підхід не обґрунтований. Адже треба врахувати, що розмір середньої заробітної плати в Україні, за інформацією Державної служби статистики України, станом на грудень 2018 р. становив 10 573 грн [30]. Відповідно громадянин знову не зможе скористатися податковою соціальною пільгою.

За таких обставин доцільним видається внести зміни до Податкового кодексу України шляхом закріплення положення про надання податкової соціальної пільги у вигляді зменшення розміру оподатковуваного доходу на розмір мінімальної заробітної плати. Упровадження цієї пропозиції надасть можливість кожному громадянину скористатися правом на податкову соціальну пільгу в однаковому розмірі. У підсумку це сприятиме утвердженню принципу справедливості у сфері оподаткування доходів громадян та, як результат, значно підвищить матеріальне забезпечення кожної родини. Беручи до уваги, що правом на податкову соціальну пільгу мають скористатися, насамперед, громадяни із низьким чи середнім доходом, потрібно передбачити обмеження щодо розміру щомісячного доходу у вигляді заробітної плати, який дає право на отримання такої пільги, а саме — такий дохід не має перевищувати десять розмірів мінімальних заробітних плат.

Висновки. На підставі виконаного дослідження сформульовано такі основні висновки.

1. виявлено випадки неоднакової практики впровадження принципу справедливості у

сферу соціальної політики України. Доведено, що Конституційний Суд України, надаючи тлумачення нормам Конституції та законам України з питань реалізації соціальних прав громадян України, відстоював протилежні позиції щодо розуміння підстав обмеження чи скасування прав і свобод людини та громадянина.

2. У зв'язку з тим, що акти Конституційного Суду України не мають зворотної дії у часі, що значно знижує ефективність захисту прав громадян України та їх відновлення на засадах справедливості, вбачається за доцільне внести зміни до ст. 152 Конституції України, передбачити, що закони, інші акти або їхні окремі положення визнаються неконституційними з моменту їх ухвалення та не можуть породжувати будь-яких наслідків, окрім тих, що пов'язані з їхньою неконституційністю. Втрата чинності неконституційним нормативно-правовим актом — завершальний етап виведення норм цього акта з правової системи держави.

3. У контексті впровадження принципу справедливості у сферу оподаткування доходів громадян запропоновано внести зміни до податкового законодавства України шляхом закріплення положення про надання податкової соціальної пільги у вигляді зменшення розміру оподатковуваного доходу на розмір мінімальної заробітної плати (на відміну від чинного підходу, який передбачає зменшення розміру оподатковуваного доходу на певний установлений відсоток, якщо такий дохід не перевищує прожитковий мінімум). Упровадження цієї пропозиції надасть можливість кожному громадянину скористатися правом на податкову соціальну пільгу в однаковому розмірі. У підсумку це сприятиме утвердженню принципу справедливості у сфері оподаткування доходів громадян та, як результат, значно підвищить матеріальне забезпечення кожної родини. Водночас, беручи до уваги, що правом на податкову соціальну пільгу мають скористатися, насамперед, громадяни із низьким чи середнім доходом, варто передбачити обмеження щодо розміру щомісячного доходу у вигляді заробітної плати, який дає право на отримання такої пільги, а саме такий дохід не має перевищувати десять розмірів мінімальних заробітних плат.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П—С. 2003. 736 с.
3. Правове забезпечення дотримання принципу справедливості в управлінні економікою. За заг. ред. В.А. Устименка; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2017. 156 с.
4. Правові засади досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. За заг. ред. В.А. Устименка; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2018. 144 с.
5. Цвік М.В. Фундаментальні проблеми теорії права. В кн.: Антологія української юридичної думки. В 10 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Юрид. книга, 2005. Т. 10: Юридична наука незалежної України. С. 49—63.
6. Радько Т.Н. Теория государства и права. М.: Академический Проект, 2005. 810 с.
7. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики. У 2-х кн. За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. Відп. ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Юрид. думка, 2008. 344 с.
8. Козюбра М.І. Правовий закон: проблема критеріїв. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2/3 (33/34). С. 83—96.
9. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. М.: ИНФРА—НОРМА—М, 1999. 539 с.
10. Боннер А.Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности. М.: Российское право, 1992. 320 с.
11. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.
13. Доклад о мировом развитии 2006 «Справедливость и развитие». Изд. для Всемирного банка. М.: Весь мир., 2006. 311 с.
14. Овчаренко Р.В. Государственный механизм реализации принципа социальной справедливости: дис... д-ра наук по гос. управл.: спец. 25.00.02. Донецк. гос. ун-т управл. Мариуполь, 2015. 380 с.
15. Ролз Дж. Теория справедливости: пер. з англ. Київ: Основи, 2001. 822 с.
16. Лібанова Е.М. Надмірна соціально неприйнятна нерівність: головний виклик для українського суспільства. *Вісник НАН України*. 2017. № 5. С. 22—25.
17. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь. Ред. кол.: С.І. Пирожков, Ю.П. Богущкий, Е.М. Лібанова, О.М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2017. 336 с.
18. Прийма С.В. Справедливість при тлумаченні права: огляд аспектів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 66—76.
19. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) від 09.07.2007 № 6-рп/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 52. Ст. 2132.
20. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту Закону про Державний бюджет України) від 22.05.2008 № 10-рп/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 38. Ст. 1272.
21. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26.12.2011 № 20-рп/2011. *Офіційний вісник України*. 2012. № 3. Ст. 100.
22. Рішення Касаційного адміністративного суду Верховного Суду України від 03.05.2018 по зразковій справі № 805/402/18 (про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73869341> (дата звернення: 07.02.2019).
23. Поліщук С., Щербатюк М. Аналіз рішення ЄСПЛ у справі Серебрянський проти України. Центр стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини Precedent UA. URL: <https://precedent.in.ua/2014/05/29/analiz-rishennya-yespl-u-spravі-serebryanskyj-proty-ukrayiny> (дата звернення: 05.02.2019).

24. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу. Київ: Парламентське вид-во, 2004. 519 с.
25. Ющик О. Конституційне регулювання законодавчого процесу: актуальні проблеми вдосконалення. *Віче*. 2008. № 23. С. 19—20.
26. Теплоук М. Питання чинності законів України в аспекті конституційної юрисдикції. *Віче*. 2012. № 4. С. 25—28.
27. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40—44. Ст. 356.
28. Стратегія подолання бідності, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 23. Ст. 923.
29. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Том 1. Ст. 3248.
30. Середня заробітна плата за регіонами за місяць. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/reg_zp_m/reg_zpm_u/arh_zpm_u.htm (дата звернення: 05.02.2019).

Надійшла 11.02.2019

REFERENCES

1. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia) vid 02.11.2004 No. 15-rp/2004. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2004. No. 45. Art. 2975 [in Ukrainian].
2. Yurydychna entsyklopediia: in 6 vol. Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. Kyiv: Ukr. entsykl., 1998. Vol. 5: P-S. 2003. 736 p. [in Ukrainian].
3. Pravove zabezpechennia dotrymanna pryntsyphu spravedlyvosti v upravlinni ekonomikoiu. Za zah. red. V.A. Ustymenka. NAN Ukrainy, Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen. Kyiv, 2017. 156 p. [in Ukrainian].
4. Pravovi zasady dosiahnennia balansu mizh ekonomichnoiu efektyvnistiu ta sotsialnoiu spravedlyvistiu. Za zah. red. V.A. Ustymenka. NAN Ukrainy, Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen. Kyiv: 2018. 144 p. [in Ukrainian].
5. Tsvik M.V. Fundamentalni problemy teorii prava. V kn.: Antolohiia ukrainskoi yurydychnoi dumky. V 10 t. Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova) ta in. Kyiv: Iurydychna knyha, 2005. Vol. 10: Yurydychna nauka nezaleznoi Ukrainy. P. 49-63 [in Ukrainian].
6. Rad'ko T.N. Teoriya gosudarstva i prava. Moskow: Akademicheskij Proekt, 2005. 810 p. [in Russian].
7. Pryntsyph verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyky. U 2-kh kn. Za zah. red. Yu.S. Shemshuchenka. Knyha persha: Verkhovenstvo prava yak pryntsyph pravovoi systemy: problemy teorii. Vidp. red. N.M. Onishchenko. Kyiv: Iurydychna dumka, 2008. 344 p. [in Ukrainian].
8. Koziubra M.I. Pravovyi zakon: problema kryteriiv. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2003. No. 2/3 (33/34). P. 83-96 [in Ukrainian].
9. Nersesjanc V.S. Obshhaja teoriya prava i gosudarstva. Moskow: INFRA-NORMA-M, 1999. 539 p. [in Russian].
10. Bonner A.T. Zakonnost' i spravedlivost' v pravoprimeritel'noj dejatel'nosti. Moskow: Rossijskoe pravo, 1992. 320 p. [in Russian].
11. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].
12. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 No. 436. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2003. No. 11. Art. 462 [in Ukrainian].
13. Doklad o mirovom razvitii 2006 "Spravedlivost' i razvitie". Izdano dlja Vsemirnogo banka. Moskow: Ves' mir, 2006. 311 p. [in Russian].
14. Ovcharenko R.V. Gosudarstvennyj mehanizm realizacii principa social'noj spravedlivosti: dis... dokt. nauk po gos. upravl.: spec. 25.00.02. Doneckij gosudarstvennyj universitet upravlenija. Mariupol', 2015. 380 p. [in Russian].
15. Rolz Dzh. Teoriia spravedlyvosti: per. z anhl. Kyiv: Osnovy, 2001. 822 p. [in Ukrainian].
16. Libanova E.M. Nadmirna sotsialno nepryiniatna nerivnist: holovnyi vyklyk dlja ukrainskoho suspilstva. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2017. No. 5. P. 22-25 [in Ukrainian].
17. Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspilstva: natsionalna dopovid. Red. kol.: S.I. Pyrozhkov, Yu.P. Bohutskyi, E.M. Libanova, O.M. Maiboroda ta in. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv, 2017. 336 p. [in Ukrainian].
18. Pryima S.V. Spravedlyvist pry tлумachenni prava: ohliad aspektiv. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2016. No. 4 (87). P. 66-76 [in Ukrainian].
19. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 46 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statei 29, 36, chastyny druhoi statti 56, chastyny druhoi statti 62, chastyny pershoi statti 66, punktiv 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 statti 71, statei 98, 101, 103, 111 Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2007 rik" (sprava pro sotsialni harantii hromadian) vid 09.07.2007 No. 6-rp/2007. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2007. No. 52. Art. 2132 [in Ukrainian].
20. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen statti 65 rozdil I, punktiv 61,

- 62, 63, 66 rozdlu II, punktu 3 rozdlu III Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzhzet Ukrainy na 2008 rik ta pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy" i 101 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 67 rozdlu I, punktiv 1-4, 6-22, 24-100 rozdlu II Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzhzet Ukrainy na 2008 rik ta pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy" (sprava shchodo predmeta ta zmistu zakonu pro Derzhavnyi biudzhzet Ukrainy) vid 22.05.2008 No. 10-rp/2008. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2008. No. 38. Art 1272 [in Ukrainian].
21. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiynomy podanniamy 49 narodnykh deputativ Ukrainy, 53 narodnykh deputativ Ukrainy i 56 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 4 rozdlu VII "Prykintsevi polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzhzet Ukrainy na 2011 rik" vid 26.12.2011 No. 20-rp/2011. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2012. No. 3. Art. 100 [in Ukrainian].
 22. Rishennia Kasatsiinoho administratyvnoho sud Verkhovnoho Sudu vid 03.05.2018 po zrazkovi spravi No. 805/402/18 (pro prypynennia vyplaty pensii vnutrishno peremishchenii osobi). Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73869341> [in Ukrainian].
 23. Polishchuk S., Shcherbatiuk M. Analiz rishennia YeSPL u spravi Serebrianskyi proty Ukrainy. Ofitsiyni sait Tsentru stratehichnykh sprav Ukrainskoi Helsinskoj spilky z prav liudyny Precedent UA. URL: <https://precedent.in.ua/2014/05/29/analiz-rishennya-yespl-u-spravi-serebrianskyj-proty-ukrayiny/> [in Ukrainian].
 24. Yushchik O.I. Teoretychni osnovy zakonodavchoho protsesu. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 2004. 519 p. [in Ukrainian].
 25. Yushchik O. Konstytutsiine rehuliuвання zakonodavchoho protsesu: aktualni problemy vdoskonalennia. *Viche*. 2008. No. 23. P. 19-20 [in Ukrainian].
 26. Tepluk M. Pytannia chynnosti zakoniv Ukrainy v aspekti konstytutsiinoi yurysdyksii. *Viche*. 2012. No. 4. P. 25-28 [in Ukrainian].
 27. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 No. 435. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. No. 40-44. Art. 356 [in Ukrainian].
 28. Stratehiia podolannia bidnosti, zatverdzhena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.03.2016 No. 161-r. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2016. No. 23. Art. 923 [in Ukrainian].
 29. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 No. 2755-VI. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2010. No. 92. Vol. 1. Art. 3248 [in Ukrainian].
 30. Serednia zarobitna plata za rehionamy za misiats. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/reg_zp_m/reg_zpm_u/arh_zpm_u.htm [in Ukrainian].

Received 11.02.2019

Р.А. Джабраилов

Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Киев, Украина

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Выявлены случаи неодинаковой практики обеспечения соблюдения принципа справедливости в сфере социальной политики Украины. Доказано, что Конституционный Суд Украины, осуществляя толкование норм Конституции и Законов Украины по вопросам реализации социальных прав граждан Украины, отстаивал противоположные позиции относительно понимания оснований ограничения или отмены прав и свобод человека и гражданина. В связи с тем, что акты Конституционного Суда Украины не имеют обратного действия во времени, что значительно снижает эффективность защиты прав граждан Украины и их восстановление на основе соблюдения принципа справедливости, предложено внести изменения в Конституцию Украины, предусматривая, что законы, иные акты или их отдельные положения признаются неконституционными с момента их принятия и не могут порождать каких-либо последствий, кроме тех, которые связаны с их неконституционностью. В контексте обеспечения соблюдения принципа справедливости в сфере налогообложения доходов граждан предложено внести изменения в налоговое законодательство Украины путем закрепления положения о предоставлении налоговой социальной льготы в виде уменьшения размера налогооблагаемого дохода на размер минимальной заработной платы (в отличие от действующего подхода, который предусматривает уменьшение размера налогооблагаемого дохода на определенный установленный процент, если такой доход не превышает прожиточного минимума).

Ключевые слова: принцип справедливости, экономическая политика, социальная политика, Конституционный Суд Украины, налогообложение доходов граждан.

R.A. Dzhabrailov

Institute of Economic and Legal Researches of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4422-2102

THE EQUITY PRINCIPLE AND ITS INFLUENCE ON FORMATION STATE ECONOMIC AND SOCIAL POLICY

The cases of unequal practice of ensuring the observance of the equity principle in the sphere of social policy of Ukraine are revealed. It is argued that the Constitutional Court of Ukraine, by providing an interpretation of the Constitution and Laws of Ukraine on the implementation of social rights of Ukrainian citizens, defended the opposite position regarding the understanding of the grounds for the restriction or abolition of human and civil rights and freedoms. Due to the fact that the acts of the Constitutional Court of Ukraine do not have a retroactive effect in time, which significantly reduces the effectiveness of protecting the rights of Ukrainian citizens and their restoration on the equity principles, it is proposed to amend the Constitution of Ukraine, providing that laws, other acts or their certain provisions are deemed unconstitutional from the moment of their adoption and cannot produce any consequences other than those which are connected with their unconstitutionality. In the context of ensuring compliance with the equity principle in the field of taxation of income of citizens, it is proposed to amend the tax legislation of Ukraine by consolidating the provision on tax social benefits in the form of reducing the amount of taxable income to the minimum wage (in contrast to the current approach, which involves reducing the taxable amount income for a certain percentage, if such income does not exceed the subsistence minimum).

In such circumstances, it is expedient to amend the Tax Code of Ukraine by providing for the provision of a tax social benefit in the form of reducing the amount of taxable income to the minimum wage. The introduction of this proposal will enable every citizen to benefit from the right to a tax social benefit at the same amount.

Keywords: equity principle, economic policy, social policy, Constitutional Court of Ukraine, taxation of incomes of citizens.